

HÁLÓZATI KISKÖNYVTÁRAK KÖZPONTI FEJLESZTÉSÉNEK MÓDSZEREI

Nemcsak a könyveknek, a könyvtáraknak is megvan a maguk sorsa. A nagy könyvtár mind belülről nézve, mind pedig az iránta megnyilvánuló igények szempontjából bizonyos törvényszerűségek szerint fejlődik, ezzel szemben a műszaki termelési hálózat igen nagy hányadát kitevő kiskönyvtárak tervszerű központi, helyesebben alközponti fejlesztés hiányában alig, vagy csak egyenlőtlenül fejlődnek, olykor - az érdeklődés peremterületén - visszafejlesztődnek. A fejletlenség - mint gazdasági értelemben is gyakran tapasztalható - a saját erőből való fejlődési képesség bizonyos foku hiánya, ami szervezeti és gazdasági vonalon egyaránt megnyilvánul.

Előre kell bocsátanunk, hogy az itt következő megállapításokat az immár három éve működő Elelmiszeripari Könyvtári Hálózati Alközpont tapasztalataiból merítettük, abban a meggyőződésben, hogy ezek a tapasztalatok - mutatis mutandis - a többi ipari hálózatra is érvényesek, illetve a szervezésnél felhasználhatók. A címben megjelölt feladat természetesen csak lépésről lépésre oldható meg, gyakorlatilag véget sohasem ér, hiszen a mennyiségi arányok eltolódása a hálózatban mindig fennmarad.

Számbavétel és a kapcsolat megteremtése

Kiskönyvtáraink a hálózat megalakulása idején gyakorlatilag nem voltak. Az egyes iparvállalatok belső állapotát ismerők adtak hirt kisebb könyvgyűjtemények, gyűjtési szándékok, egyes, a szakirodalom kérdéseiben tájékozott személyek vagy a kérdések megoldását sürgető vállalati vezetők létezéséről; ehhez járultak saját tapasztalataink az Alközpont megalakulása előtti időből, a minisztériumban egyesített devizaterhes könyv- és folyóiratrendelések területén megnyilvánuló igények alapján. Tény az, hogy az Alközpont körébe vont vállalatok jegyzéke kezdetben maximalista volt, az idők során a "kiskönyvtárak" - az okokat még látni fogjuk - közel 25 %-a kimaradt. Hogy ez a kimaradás végleges-e, azt ma még eldönteni nem lehet. Megfordítva: hogy mi az a legkisebb szervezet, ameddig az Alközpont könyvtári központi hatósági jogkörét jogilag vagy ténylegesen gyakorolhatja, szabályozva nincs.

Kiskönyvtárnak, a szó tágabb értelmében, minden olyan könyv-

tárat nevezhetünk, ahol függetlenített könyvtáros nincs. Az élelmiszeripari könyvtárhálózatban fennálló körülmények miatt azonban ezt a meghatározást megszorítottuk, amennyiben a 200 kötet alatti egységeket tekintettük kiskönyvtárnak. Ez a megkülönböztetés a gyakorlatban, a hálózat körébe vont könyvtárak számbavételénél vált szükségessé, mert a tapasztalat szerint az ilyen kis gyűjteményekkel bíró vállalatoknál előbb a könyvtár létezésének és fejlesztésének jogosultságát is el kellett ismertetni - mielőtt még a könyvtár kezelőjének kijelölése szóba jöhetett volna. /A kijelölt könyvtárosok megbecsülésének sokat emlegetett kérdése egy későbbi fázis, amire csak röviden térünk ki./

A hálózat feltérképezését - az Alközpont felállítását közlő miniszteri utasítás szétküldését követőleg - megfelelő kérdőívek segítségével kezdtük meg. A gyakorlatban csakhamar kiderült, hogy a kiskönyvtárakról kapott információkkal semmit sem kezdhettünk, mivel a lényegét illetően a nagyobb, pl. kutató-intézeti könyvtárak színvonala szerint fogalmazott kérdésekre /pl. katalógusok iránt/ érdemi választ nem kaphattunk. Számos, főleg vidéki vállalatnál, pénzügyi okokból még az egyszerű adat-szolgáltatás elől is elzárkóztak.

A tisztánlátás igénye indított tehát bennünket az alközponti vállalatok rendszeres látogatásának bevezetésére, valamint az "ÉLELMISZERIPARI SZAKKÖNYVTÁRAK LÉTESÍTÉSE ÉS FEJLESZTÉSE" c. ismeretterjesztő kiadvány /ma technikai minimum tananyag/ megírására. A látogatások metodikája viszonylag egyszerű volt: ha nem volt kijelölt könyvtárkezelő, a vállalat főmérnökével azonnal kijelöltettük, a vállalatnál különböző helyeken és irodaszutlokon levő könyvanyagot összehordtuk, s útmutatást adtunk a leltározásra. A kijelölt könyvtárkezelővel igyekeztünk kollégiais kapcsolatot teremteni, meghívtuk konzultációra az Alközpont könyvtárába stb. A könyvtárak kezelői részére e látogatások hangsúlyozottan segítségnyújtás jellegűek voltak. A vállalatok vezetőségétől, elsősorban a főmérnököktől és főkönyvelőktől azonban a könyvtárlátogató a miniszteri utasításra hivatkozva a könyvtár elhelyezése, főleg pedig a fejlesztésre szánt anyagi eszközök megállapítása, tervezése és a felhasználás módja tekintetében határozott állásfoglalást kívánt, aminek végső célja a könyvtárfejlesztés szükségességének és a kijelölt könyvtáros munkájának megbecsülésére irányult. A rövid idő /2-4 hónap/ után megismételt látogatások alkalmával igen gyakran kellemes meglepetésben részesültünk. Ott viszont, ahol az első látogatás nem járt sikerrel, az egész procedurát újrazeddtük, úgy, hogy előbb a vállalatvezetőséggel megtárgyaltuk: alkalmas-e a kijelölt könyvtáros a feladat betöltésére vagy sem.

Látogatásaink - egyes kivételektől eltekintve - mindig váratlanok voltak, mivel a kiskönyvtáraknál, az alapvető adminisztrációtól eltekintve, mindig a könyvtár használatát, igénybevételének mérvét tekintettük - és tekintjük - irányadó szempontnak.

Később - a KGM Alközpont gyakorlata alapján - a látogatásokat az adatszolgáltatási ívek kitöltésével egybekötöttük.

Állománygyarapítás

A kiskönyvtárak fejlesztésének egyik legnagyobb akadálya, hogy a könyvtár kezelője nem tudja, mivel gyarapítsa az állományt. Elvi szempontokat erre a könyvtár látogatásakor, később a már említett kiadványban adtunk. Gyakorlatilag - s időben jóval előbb - az ÁKV Könyvtárellátó osztálya sietett segítségünkre. Raktárjegyzékeiből magyarul megírt ajánló bibliográfiát szerkesztettünk, és küldtünk szét az élelmiszeripari könyvtárosoknak, hogy szakmájuk minimális könyvanyagához hozzájussanak. Ugyanakkor közvetlenül, valamint a szakmai sajtó útján felhívtuk a könyvtárosok figyelmét az OMK mint hálózati központ szerepére és szolgáltatásaira, ezek között is különösen a Műszaki Lap szemle "Élelmiszeripar" c. referáló folyóiratra, mint olyanra, melyből nyelvtudás nélkül is átfogóan tájékozódhatnak a külföldi szakirodalomról. Könyvtárlátogatóink különös gondot fordítottak arra is, hogy a vállalatokhoz járó bel- és külföldi sajtótermékek kellő felhasználását és körözését ellenőrizték; ezen a téren azonban minden fáradozás elégtelennek bizonyult. Nagy örömmel üdvözlöttük ezért a részben kezdeményezésünkre meginduló, illetve újra meginduló iparági központi fordítási mozgalmakat, amelyek további magyarra fordított műszaki anyagot adtak a műszaki dolgozók kezébe. Ez azonban már átvisz a dokumentáció területére, amiről külön szólnunk.

Az ÁKV Könyvtárellátó osztály könyvprospektus-szolgálat, valamint a "Licencia" Találmányokat Értékesítő Vállalat szakmai szabadalmi értesítője ma is rendszeresen jár minden hálózati könyvtárunknak.

Különös súlyt helyezünk arra is, hogy a könyv- és folyóirat-igénylések központi egybehangolásakor a kiskönyvtárak megalapozott igényei kielégítenek, mert ezzel a vállalat és a könyvtáros tervezési munkáját segítjük elő.

Az állománygyarapítással kapcsolatban egyesek felvetették az un. szakmai típuskönyvtárak létesítésének gondolatát; a fentemlített ajánló bibliográfia elkészítése bizonyos fokig ezt szolgálta, s akadtak szószólói annak, hogy a vállalatokat a minimális szakmai anyag beszerzésére kötelezni kell. A tapasztalat azonban azt mutatta, hogy az önállóság a kijelölt, nem-függetenített könyvtárosa serkentőleg hat, s ezért mindenütt az ajánlásra szorítkoztunk. Igen sok könyvtár kezelőjének a vállalat profiljához mért egyéni bibliográfiákat állítottunk össze, és külföldi prospektusgyűjteményünk egyes részeit az állománygyarapítás érdekében kölcsönadtuk.

Felvetődött a műszaki könyvtárak állománya időszakos teljes vagy részleges kicserélésének gondolata is, mint ez a szakszervezeti /szépirodalmi/ könyvtáraknál évek óta szokásban van. Ez elképzelés hívei azonban nincsenek tisztában a műszaki könyvtár-

rak feladataival; a műszaki könyveket egyetlen szinten sem szokás "kiolvasni", s a műszaki könyvtárnak nem ártalma, hanem egyenesen előnye, ha ugyanarról a tárgyról több könyv is található benne, a legújabbakat is beleértve. Igaz, hogy ezzel a könyvállomány elhelyezési gondjai növekszenek, viszont a fejlődő könyvtár az olvasók növekvő körét tudja kielégíteni.

A műszaki könyvtárak állomány-kérdésének egyik nehéz része a selejtezés ügye. A helyhiány, a könyvszekrény beszerzési nehézségek és nem utolsósorban a könyvek nem kellő megbecsülése gyakran arra ösztönzi a könyvtárosokat vagy a könyvtárat fenntartó intézmény vezetőit, hogy ritkábban használt régi könyveket igyekezzenek kiselejtezni. Hálózatunkban a közelmúltban két, viszonylag igen nagy könyvtár alapos selejtezését kezdeményezték. Az egyik esetben az előírással bejelentés betartása, a másik esetben azonban csak a könyvtáros ébersége akadályozta meg a szakma szempontjából helyrehozhatatlan károk keletkezését. Mindkét könyvtár számos olyan kiselejtezésre előírányzott, klasszikusnak nevezhető szakmai művet tartalmaz, amelyek ha nem is unikumok, de igen kevés példányban találhatók ma már csak meg. Alközpontunk álláspontja az, hogy a selejtezéssel nagyon óvatosan kell bánni, és le kell küzdeni a legsúlyosabb elhelyezési nehézségeket azért, hogy ezzel elkerüljük a kényelemszeretettől, bürokráciától, tájékozatlanságból eredő meggondolatlan selejtezéssel előálló helyrehozhatatlan károkat. Véleményünk és tapasztalatunk szerint a jelenleg fennálló bejelentési kötelezettség nem elegendő. Szükségesnek tartjuk, hogy minden egyes selejtezés előtt a selejtezésre szánt könyvek jegyzékét az illetékes Alközpont felülvizsgálja, vagy ahol ez a hálózat nagy terjedelme miatt közvetlenül nem lehetséges, ezt a munkát az Alközpont által erre kijelölt nagyobb és a feladatra rátermett könyvtár végezze el.

Mihelyt a könyvállomány jellege megengedte, mindenütt letéti könyvtárak létesítését kezdtük szorgalmazni. Ezen a téren módszertanilag még sok a tennivaló, a letétkezelők alkalmasságától igen sok függ.

Könyvtárosképzés, könyvtárosi jogállás és kötelezettségek

Ugrásszerű javulás állt be a kiskönyvtárak helyzetében a 128/1959. Élm.M. sz. rendelet /szövegét lásd MKT.1959. 2.sz. p. 75./ megjelenésével. A technikai minimum tanfolyamok addigi fakultatív jellegének megszüntetése, s a letett vizsgával járó szakkönyvtárosi fizetéskiegészítés biztosítása a nem-függetlenített könyvtárosok számára két szempontból volt döntő - és ma is ható - jelentőségű: a befolyás révén, amit az Alközpont a könyvtárosok szakszerű minősítése által a könyvtárak közvetlen fejlesztésére gyakorolt, és a könyvtárosok öntevékenységének előmozdítása révén. A rendelet végrehajtása kapcsán került sor az Alközpont körébe vont könyvtárak számára már említett csökkentésére, ahol szervezeti körülmények, a vállalat munkaköre és a könyvtár ügyéhez való hozzáállása, vé-

gúl az állomány nagysága alapján kellett dönten. A rendelet jelentőségét a műszaki könyvtárosoknak az iparon belüli megbecsülése tekintetében nem lehet eléggé hangsúlyozni.

Világos, hogy a könyvtárosi jogállás biztosítása együtt járt a könyvtárosi köteleességek első megfogalmazásával is, melyek most már kiskönyvtáraknál is mindinkább elvesztik fakultatív, "ad libitum" jellegüket.

Tekintettel a könyvtárak rendkívül különböző nagyságára, igen célszerűnek mutatkozott a katalógusvezetési, illetve statisztikai adatszolgáltatási kötelezettségeknek a kis könyvtárakban - munkamegtakarítás érdekében - átmeneti jellegű, de egységes enyhítése. A vonatkozó előírások szerint az élelmiszeripari könyvtárhálózat körében 150 kötetet meghaladó állomány esetében betűrendes katalógus, 500 kötetet meghaladó állomány esetén pedig szakkatalógus is készíten. /A szakkatalógusok beosztására nézve igen célszerűnek mutatkozott az egyéni tanácsadás. Elvi beosztási alapul számos esetben igen alkalmasnak bizonyult az Élelmiszeripari Bibliográfia iparunkhoz idomuló rendezési elve./

A 250 kötetnél nagyobb állománnyal rendelkező szakkönyvtáraknál statisztikai célra a következő adatokat kell nyilvántartani:

1. Évi beszerzési keret és felhasználás.
2. Beszerzett kötettség.
3. Átlagos havi kölcsönzés /egység/.
4. Átlagos havi olvasószám.

Az évi munkatervek és beszámolók elkészítésétől egyelőre - ugyancsak a könyvtárosok tehermentesítése céljából - eltekintettünk, és a könyvtárlátogatók jelentéseiből tájékozódunk.

Ezek és a könyvtárkezeléssel egybefüggő egyéb kötelezettségek kifejezésre jutottak az élelmiszerügyi miniszter 104/1960. /Élip.É.5./ sz. utasításának mellékletét képező, az OMK által jóváhagyott élelmiszeripari műszaki könyvtári szabályzatban.

A könyvtárakban megállapított hiányosságok kijavítására látogatási programunkat úgy állítjuk össze, hogy a gyengébben működő könyvtárak többször kerülnek sorra, és így fokozatosan, szivós munkával elérhetjük a kívánt javulást. Ez a módszer erőnk korlátozottsága folytán zavarja ugyan az ellenőrzés egyenletességét, de tapasztalatunk szerint többet érünk el a nagyobb hiányosságok céltudatos megszüntetésével, mint az egész hálózat szokványos és gépies ellenőrzésével.

Kiskönyvtáraink fejlesztésében jelentős lépés az élelmiszerügyi miniszter 104/1960. /Élip.É.5./ Elm.M. számú utasítása az Élelmiszeripari Könyvtári Hálózati Alközpont feladatkörének megállapításáról és működésének szabályozásáról. Ez az utasítás tételenen elismerteti az Alközpont feladatait a szorosan vett könyvtári hálózati szakmai irányítástól egészen a legtágabb értelmű dokumentációs munkák összehangolásáig. A rendelet egyelőre jó részben csak keretnek tekinthető, de olyan keretnek, amely félreérthetetlenül megszabja a fejlődés irányát.

A perspektivikus fejlesztés érdekében célunk elsősorban a legkisebb állományú könyvtárak állományának bizonyos közepes mennyiségig /300-500 kötet/ való növelése, könyvtári órák bevezetése révén a dolgozók minél nagyobb körének a könyvtár használatába való bevonása, folyóiratolvasztatás. Tapasztalataink pl. a magyar szakmai műszaki irodalom olvasottsága, illetve keresettségére terén olyanok, hogy a műszaki olvasási és igénykeltési propaganda szempontjából mindenképpen kívánatosnak tartanók országos jellegű mozgalom kialakulását.

Perspektivikus feladatunk, hogy az Alközpont könyvtárát korszerű központi élelmiszeripari szak- és mintakönyvtárrá fejlesszük. Ennek a feladatnak a teljesítésében, a példa erejével, közvetlen kapcsolatok révén feltétlenül jelentős hatást kell kifejteni a kiskönyvtárak fejlesztése irányában.

Könyvtárközi kapcsolatok, dokumentáció

Az Alközpont az ország egész területén szétszórta nagyszámú kiskönyvtár közvetlen szakmai irányítását a legnagyobb igyekezet és tervszerű munka mellett sem tudja olyan mélységben elvégezni, mint amilyenben az szükségesnek látszik. Még nagyobb hálózatot irányító alközpontok részére ez a probléma minden bizonnyal még súlyosabb. Különösen hiányosnak éreztük munkánkat abból a szempontból, hogy az élelmiszeripar egyes iparágain belül nem tudtunk a könyvtárak között kellő kapcsolatot megteremteni. Ez a kapcsolat azért szükséges, mert az egyes iparágakon belül a szakmai könyvtári problémák is közelebb állnak egymáshoz, mint az egész élelmiszeripar területén. Így a szakmán belüli szorosabb könyvtárosi együttműködés feltétlenül fejlesztőleg hat a könyvtárak állapotára. Megpróbálkoztunk iparági dokumentációs és könyvtári megbízottak kijelölésével az illető iparág központi szervén belül, ez a próbálkozásunk azonban nem járt eredménnyel. Ez évben 2 iparágban szakmai könyvtári csoportot alakítottunk. Ezek a csoportok saját hatáskörükön belül el tudják intézni az iparági könyvtári problémák jó részét, így egyrészt kiegészítik az Alközpont tevékenységét, másrészt pedig olyan kérdéseket is megoldanak, amelyek tisztán alközponti irányításban, közvetlen iparági tapasztalatcsere nélkül nem kerülnének felszínre. A két iparági szakmai csoport rövid működése alatt számos konkrét ügyben vitte előre a csoport tagkönyvtárait.

Evenként könyvtárosnapot rendezünk a szakmai könyvtárosok részére. Ezeken a könyvtárosnapokon a könyvtárosok teljesebb áttekintést és ezáltal szélesebb látókört nyernek az iparcsoport könyvtárügyi helyzetéről. Másrészt pedig felvetik legégetőbb problémáikat. Azt hisszük, hogy a szakmai könyvtári csoportok kialakításával a könyvtárosnapok is még nagyobb tartalmat kapnak.

A kiskönyvtárak fejlesztésének eszközeként felhasználjuk a műszaki propaganda előadásokat. Ezeket az Országos Műszaki

Könyvtár irányító dolgozói közreműködésével magas színvonalon tartottuk meg. Ez a módszer elsősorban olyan helyen hatásos, ahol a könyvtárak már bizonyos fejlettségi fokot értek, és így a további fejlesztéshez hasznos elvi és gyakorlati utmutatáshoz jutnak. Ez évben a munkaverseny is mélyebb tartalmat nyer az Országos Műszaki Könyvtár új szervezése révén, de a tanulságokat csak az év végén tudjuk majd levonni.

Alközpontunk a könyvtárakkal együttesen megkezdte a múlt évben Élelmiszeripari Műszaki Könyvtáraink közös címjegyzékének az összeállítását. El is jutottunk néhány nagy könyvtár címjegyzékének az elkészítéséig. Ugy látjuk, hogy a központi könyvcímjegyzék összeállításának igen nagy feladatát is, ha egyáltalán meg tudjuk oldani, csak a szakmai könyvtári csoportok tevékeny segítségével valósíthatjuk meg. Az egyik szakmai könyvtári csoporttal közösen megkezdtük, és az év 3. negyedében befejezzük ezt a munkát a kérdéses iparágon belül. A szakmai csoport könyvtárai adják meg az adatokat, és az Alközpont végzi az egész anyag összeállítását.

Elsősorban a kiskönyvtárak külföldi könyvrendelését igyekezünk megkönnyíteni azzal, hogy 1959 szeptemberében összeállítottuk; szakmanként csoportosítva és a legtöbb esetben annotációval ellátva, a legújabb külföldi szakkönyvek címjegyzékét. A címjegyzéket a könyvtárak örömmel fogadták, és jól hasznosították, a jegyzéket évenként elkészítjük.

Befejezésül röviden szeretnénk megemlékezni a kiskönyvtárak dokumentációs tevékenységéről és a dokumentációs kiadványok felhasználásáról. Kiskönyvtáraink dokumentációs munkája ma még általában a kezdet kezdetén áll. Van hálózatunkban olyan könyvtár is, ahol a vállalaton belül, a könyvtárost is beleértve, egyetlen egy szakember sem olvas egy idegen nyelven sem. Ilyen helyen saját közvetlen dokumentációról ma még nem lehet szó, de annál inkább szükséges a központi dokumentációs kiadványok olvasottságának a biztosítása. Alközpontunk a közvetlen meggyőzést, az igazgatási szervek nem kötelező érvényű, de gyakran mégis hatásos közbelépését és az iparági szaklapokat szinte folyamatosan használja fel arra, hogy az OMK Élelmiszeripari c. lapszemléjének az olvasottságát fokozza. Ezenkívül saját dokumentációs tájékoztatónkat is eljuttatjuk az összes könyvtárakhoz. Közreműködve az OMK Élelmiszeripari c. lapszemléjének szerkesztésében, folyamatosan bővítjük a referált külföldi lapokat és a referálók körét. A gyors címszolgáltatásunk alapján felmerülő fordítási igények kielégítését felvilágosítással elősegítjük. Azt tapasztaljuk, hogy az érdeklődés és a dokumentációs kiadványok felhasználása a kiskönyvtárak egy részében is öröndetesen nő, de itt is, mint az egész hálózati könyvtári tevékenységben, lankadatlan, szivós, részletekbe is menő, következetes munkára van szükség.

Dr. Falvai Alfréd - Korbonits András

Falvai, A. - Korbonits, A.: Methoden zur zentralen Förderung von technischen Kleinbibliotheken.

Im Sinne des in Ungarn geltenden Bibliothek-Metzprinzips sind die zu einem Fachkreis gehörenden Fachbibliotheken in Hinsicht der angewendeten Methoden einer sog. Leitstelle untergestellt. Es werden am Beispiel der Entwicklung des seit fast 3 Jahren bestehenden Fachbibliotheksnetzes der Lebensmittelindustrie jene Methoden vorgezeigt, mit deren Hilfe die Kleinbibliotheken des Fachkreises allmählich zu Teilen eines organischen Ganzen ausgestaltet worden sind. Neben den organisatorisch-administrativen Methoden wird ein besonderes Augenmerk der Fachbibliothekerausbildung, der funktionellen Stellung der Fachbibliothek im Betrieb und den Beziehungen der Bibliotheken untereinander gewidmet.

+ . + . + . +

Az Élelmiszeripari Könyvtári Hálózati Alközpont a nem főfoglalkozású könyvtárosok részére május hónapban minimum vizsgát rendezett. Az Alközpont és az ONK képviselőiből alakult bizottság előtt összesen 27 könyvtáros jelent meg, akik a következő eredménnyel vizsgáztak:

	24-én	25-én	Összesen:
kitűnő	2	7	9
jó	3	5	8
megfelelt	3	5	8
nem felelt meg	1	-	1
Összesen	9	17	26

Egy jelentkező a vizsgától visszalépett. Az 1958-ban vizsgázott 46 és az 1959-ben vizsgázott 42 nem főfoglalkozású műszaki könyvtárossal együtt tehát a mai napig 113-an tettek le eredményesen az Élelmiszeripari Könyvtári Hálózati Alközpont minimum vizsgáját.

- . . . -